

ИСТОРИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ – ТРАДИЦИЯ И МОДЕРНОСТ²

Резюме

Историческата социология е относително стара и същевременно нова дисциплина. „Стара“ защото първите стъпки да се осмисли и изучава датират приблизително век назад. „Нова“ – поради обстоятелството, че се правят първи стъпки за нейното утвърждаване като времева дисциплина. Спецификата се състои в това, че се търсят приликите и разликите между социологията и историята. Едни автори са на мнение, че следва да се наблегне на исторически детерминанти, други- отреждат на социологията инструментално място, трети, че се решават чисто социологически задачи. Отговорът на възникналите въпроси предполага разглеждането на редица основополагащи теоретични аспекти на историческата социология.

Ключови думи: история, историзъм, време, историческата социология, социология.

Социалните знания възникват в най-дълбока древност. Хората в древен Китай и Индия, Шумер и Египет не само са наблюдавали отделни елементи и аспекти на обществения живот и човешкото поведение, но и разсъждавали върху същността на социалното изобщо. Те са били любопитни за източниците на собственото си поведение и поведението на околните, но и в продължение на хилядолетия са разчитали на мисловни схеми, предавани от поколения на поколения, често пъти изразени в религиозни вярвания.

Ново начало на обществената мисъл се появява в древна Гърция и Рим, което поставя началото на преодоляване на митологичните възгледи, а рационалното начало е в основата на научното познание. Апогей в развитието на ранните социологически идеи в европейската Античност са вижданията на Платон и Аристотел (за идеалния град и обществото като съвкупност от взаимодействия), в Средновековието (Август Блажени и Тома Аквински), а по-късно в епохата на Възраждането идеите на Н. Макиавели, Ш. Монтескьо, Ж. Жак Русо, Сен Симон и др.

---

¹ ivan.r.raychev@gmail.com

² Рад саопштен на скупу *Традиција, модернизација и идентитети VIII: Анализа резултата истраживања у области традиције и модернизације идентитета на Балкану*, одржаној 9. јуна 2017. године на Филозофском факултету у Нишу.

Социалната мисъл значително се обогатява по времето на западноевропейския Ренесанс, на Просвещението и първите години на френската революция от 1789 година както и индустриалната революция в Европа. Разрушаването на традиционния начин на живот, предизвикано от тези промени, е стимулирало мислителите към нов подход в разбирането както на социалния, така и на природния свят. Всичко това поражда потребността от точни знания за социалните процеси, за поведението на хората. Постепенното натрупване и разширяване на социалните знания върху основата на обществената практика води до диференциране на научното познание и появата на нови научни дисциплини, в т.ч. и до обособяването на *социологията* като самостоятелна наука през първата половина на XIX век. За родоначалник се счита Огюст Конт (1798–1857), който се опитва да преодолее „спекулативността“ на съществуващите до тогава разбирания за обществото и да положи основите на една истинска позитивна наука за обществения живот на хората. Изхождайки като основен атрибут на човешкото поведение динамиката, О. Конт фактически полага началото на историческата социология, разбирана като наука за развитието на обществото.

Огюст Конт, Емил Дюркейм, Хърбърт Спенсър навлизат в социологията със сериозни констатации, докато Макс Вебер въвежда т.нар. „широка мултикаузална методология“. Искане се преди това да упоменем мнението на Калбърг който посочва: “Понастоящем, заявява Калбърг, могат да бъдат открити три тенденции в историческата социология. Най-напред трябва да се спомене т. нар. world system analysis /световна аналитична система/ на Имануел Уолърстайн, на второ място interpretative historical approach /близка историческа интерпретация/ на мислители като Райнхард Бендикс или Чарлз Тили и causal analytical schools /каузално аналитично учение/, представени например от Барингтън Мур или Скочполс. Едно по-внимателно анализиране в техните трудове всъщност би показало, че тези школи оставят без решение множество дилеми и проблеми които подлежат на бъдеща дискусиядискусия“ (Kalberg, 1994: 9). При това като решаващ дефицит може да се посочи липсата на експлицитно формулирана „широка мултикаузална методология“ която намираме при М. Вебер. Ще повторим казаното по горе, че историческата социология на М. Вебер разгръща вече споменатите размишления в една мултикаузална разработена методология на историческото обяснение, което прави този мислител толкова интересен за историческата социология днес. „Става ясно, че неговия практически изпитан стил на каузален /причинен/ анализ се различава категорично както от анализа на световните системи, така и от интерпретативно историческия подход или от каузално-аналитичната школа“ (пак там, с. 151).

Какво значение имат днес за историческата социология Веберовите рефлексии върху научната логика на историческите науки за културата? В сравнителната характеристика между М. Вебер и съвременните школи на историческата социология се търси преодоляване на дилемите и проблемите, на които се натъкват практиците днес,

като заедно с това искаме да демонстрираме полезността на неговите стратегии и процедури на изследователската работа в днешни дни. Една от централните дилеми на съвременната историческа социология е липсата на задоволителни *теории за каузалността*. Макс Вебер разполага с ясно формулирана както посочихме по-горе „широка мултикаузална методология“, приела образа на т. нар. пробабилистична концепция за историческото обяснение (теория за обективната възможност). Веберовите емпирични изследвания например, анализите му в „Протестанската етика и духът на капитализма“, са пример за аргументирано прилагане на историческото каузално преписване. Посочената от Вебер взаимовръзка между определени черти на протестанската етика и определени черти на капитализма изгражда една отделна каузална верига, макар че тя не засяга отделно взети индивиди, а роли, нагласи на духа и институции. Всъщност каузалната взаимовръзка акцентира върху един своеобразен процес, подчертаващ разликата между моментното състояние и по-дълговременното развитие. В този смисъл защитаваната от Вебер теза в „Протестантската етика“, представлява забележителен случай на конкретно каузално преписване. Концептуализираната от Вебер, в рамките на неговата логика на историческо изследване, теория на историческото обяснение е не само методологически по-комплексна в сравнение с съвременните историко-теоретични концепции. Тя освен това предлага възможности да се рефлектира аналитично върху установения от историческата социология днес методологически дефицит, който се състои преди всичко в „недостатъчно придържане към мултикаузалността“ и в „липса на експлицитни каузални процедури“. Ако приемем, че извършваната от Вебер методологическа работа го различава от т. нар. „анализ на световните системи, както и от интерпретативно-историческата и от каузално-аналитичната школи“, което позволява на неговата историческа логика на науката да стане важен резерв за съвременната историческа социология, в същото време винаги трябва да се има предвид, че научно теоретичното значение на Веберовата „Теория за каузалността“ може да бъде разбрано в достатъчна степен само въз основа на неговите познавателно-теоретични и методологически рефлексии.

Една коректна в познавателно теоретично и в методологическо отношение рецепция на Веберовата историческа социология отваря нови възможности да се скъси интереса на историческата социология, дисциплинарната дистанция между социологията и историческата наука. М. Вебер представя изключително добра отправна точка към историята като предпоставка на историческата социология. Това обаче ще рече да се върнем не към един Вебер, изтълкуван в духа на Т. Парсънс, а към Вебер в духа на неговата „*културно-научна логика*“.

От горе посоченото следва, че историците следва да гледат на историческите данни социологически, така както социолозите следва да владеят историческите методи, т.е. откоето следва че двете дисциплини се нуждаят една от друга. Много историци не вярват в обяснителната сила на социологическите теории и осъждат социолозите за „повърхностното им отношение към историческите факти. От своя

страна част от социолозите иронизират историците, по повод антикварния интерес към историческите детайли, емпиризма и повърхностния анализ.

Някои учени, както век назад е считал Е. Дюркем, мечтаят за сливането на историята и социологията в една наука. Както посочва И. Валлерстайн, „аз лично съм съгласен с Дюркем и немога да си представя, че социологическият анализ би имал същата стойност без помощта на данните в рамките на историческия контекст, както немога да си представя, че може да се използва историческия анализ без използването на концептуален апарат, който бихме нарекли социологически. Ако е така има ли място за две отделни дисциплини? Това според мен е един от основните въпроси, доколкото ние обсъждаме бъдещето на социологията и социалните науки като цяло в ХХІ в. (Валлерстайн 1998: 126–127).

В периода на 60-те и 80-те години на ХХ в. се бележи интерес на историците към социалните науки, и преди всичко към социологията. Всичко това доведе до международна дискусия за отношението между дисциплините история и социология. През този период се появиха много списания като: „Сравнительные исследования общества и истории“, „Журнал исторической социологии“ и др. Този период би могъл да се нарече „златния век на социалната история“. Социалните историци, ако можем да ги наречем така, считаха че следва да се обърне внимание на държавата и великите личности, а не на самото общество. В центъра на вниманието на социалната история се споменава и в американските речници по исторически категории и понятия, като често се използват теориите на обществените науки и количествените методи. Социалните историци разглеждат методологиите в два аспекта. Първо, те използват понятия на социалните науки „съсловие“, „клас“ и т.н. и на практика се получава използването на междудисциплинарен подход. Второ, използването на голяма база от данни позволява използването на статистически количествени методи и тяхната обработка. Трето, под влиянието на културната история социалните историци през 90-те години на ХХ в. в голяма степен отчитаха ролята на дискусивната практика при формирането на историческите източници, които са използвани за реконструкция на историческата действителност, както и ролята на собствената методика, категории и понятия, които също влияят на получените резултати.

Историческата социология, както свидетелства изследователската практика, решава теоретически задачи по отношение на социалните изменения и тенденции в развитието на обществото верифицирайки задачите относно проверката на социологическите теории или някои частни хипотези на историческите данни, преди всичко приложни задачи – използване на съществуващите концепции, обяснявайки чрез анализ историческите данни. Това би послужило при анализа на някои общества или отделна сфера на обществения живот.

Специфичните задачи на историческата социология, отличавайки се от социалната история интензивно използвайки социологическия инструментариум се осъществява в две направления. Първо, преос-

мисляне на историческия материал, описан на езика на историческата наука, в социологически понятия и концепции. Второ, познанието на историческите явления започва с постановката на проблема и сбора от данни с помощта на социологическия инструментариум. Следва да се има предвид, че „кодирането“ на историческите данни в социологически понятия включват опасността социологическия инструментариум да се използва за исторически проблеми, а не за анализа на съвременната действителност. Ето защо в такива случаи, когато социологията има фундаментално значение за историческите изследвания следва да се установи връзка между термините на историческите източници и социологическите понятия.

Американският социолог Чарлз Тилли през 60-те години на ХХ в. прави опит да отговори на социологическите въпроси чрез помощта на исторически материал. За разлика от болшинството социолози той работи с първоизточници така, както и историците. Ч. Тилли изучава закономерностите и варианти на колективни действия в западноевропейските общества през последните 400 години. Той полага много усилия за разработването върху това, как колективното действие се развива чрез различните социални движения и рационално отчитайки интересите на социалните слоеве. В своите творби Ч. Тилли предлага ползотворна хипотеза за наличието на колективни действия, т. нар. рационален разчет. Той проследява развитието на народните действия във връзка с модерните процеси, като включва: а/ мерки, към които хората прибегват; б/ действия, които използват. Например, в доиндустриалните общества хората предпочитали насилствените действия на протести, а в индустриалните общества – мирни стачки за решаване на проблеми между работническата класа и капитала.

От всичко изложено могат да се посочат следните направления при анализа на историческата социология:

Исторически аспект: За годините на своето съществуване в историческата социология се наложило много гледни точки за нейната специфика. Променя се отношението на социолога към историческата наука. О.Конт определя социологията като история без дата и имена; по късно намери място увлечението за търсенето на законите на историята; историческите данни са един от главните източници за информация на социолозите и т.н.

Социологически аспект: Обособената историческа социология във времето на М.Вебер и Е.Дюркем е само началото: не съществуват различия между социалните факти и историческите факти; социологическите методи на изследване на емпиричната реалност едва се формират; социолозите използват исторически материал за формирането на изводи от база емпирични данни. Но на този етап възниква необходимостта за определяне предмета на социологията, аи предмета на историческата социология. Бурното развитие на приложната социология намалява интереса към историческата социология, но в края на ХХ в. тя се признава като знание от отделен отрасъл.

Общонаучен аспект: Проблемът за взаимоотношенията между социологията и историята засяга комплекс науки за обществото.

Историческата социология е съпричасна към спора между позитивисти и антипозитивисти, за съотношението на историческия метод към социологическия, за законите и закономерностите на общественото развитие. Обществените науки обогатяват социологическите теории, техниките за набиране на емпиричен материал, метода на анализа и синтеза. Историческата социология е съпричастна и към класификация и диференциация на науките, специфика на знание на обществото, за „социалните науки“, „исторически социалната наука“, за нови научни дисциплини като културология, социална антропология, етнология и др.

Обществен аспект: Социологията и историческата социология променят кръга на обществените си функции. Социалната физика на О.Конт служи за поправка на т. нар. „язва“, идеала относно научното ръководство на обществото, а еволюционите теории на социологията в своята същност по същество са исторични. При М.Вебер /който разгледахме по-подробно в началото/ историческата социология се нарича социология, опезпечаваща историко-емпирично основание за съвременни релевантни изводи. Отделни страни в различна степен реализирали възможността социологията да влияе на обществените процеси, както в Англия и САЩ, така и в Южна Африка. В обществата все по-активно се отчита спецификата и социалната роля на социологията и историческата социология като цяло. В крайна сметка с историческата социология е свързано изучаването на историческото съзнание, историческата памет – своеобразно отражение в съзнанието и поведението на хората чрез историческия опит на народа, формиращо реално функциониращи ценности, мотиви и други.

Историческата социология е аспект, направление на социологическото познание, имаща за *предмет* социологическите взаимовръзки между обществените явления, както и социологическите системи, съществуващи в миналото. Като част от социологическото познание тя задълбочава неговия обхват, разширява проблемния му кръг. Разграничителната линия между предмета на социологическите изследвания на съвременността и тази на историческата социология не се състои в характера на изучаваните обществени явления и взаимовръзки, а във времето на тяхното съществуване и развитие, в отношението „минало-настояще“. Когато историческото познание обхваща явленията и проблемите в техните социологически аспекти и взаимовръзки, тогава то частично съвпада с историческата социология.

Историческата социология има *две главни* равнища на изследване – емпирично и теоретично. Възможни са два пътя за осъществяване на социолого-историческо теоретично изследване. Първият е свързан с преработване и обобщаване на събрана от историческата наука информация, а вторият – с набиране и анализиране на исторически емпиричен материал, специално събран с помощта на социологически инструментариум и методи.

Терминът „историческа социология“ има две тривиални значения. От една страна това е необходимостта от по-задълбочена оценка на социологическия контекст, а от друга социологията би трябвало

да се подплати с сериозни исторически доводи. П. Абрамс предлага (1982) обобщаваща и завладяваща дефиниция за понятието „историческа социология“ на базата на три теоретични предположения: първо, социологията предимно е ангажирана с прехода към индустриализация като исторически процес; второ, социологията следва моделите на свобода и ограничение в отделните индивидуални житейски пътища от гледна точка на социалния контекст; трето, социологията се занимава с динамичното взаимодействие между човешкия фактор и социалната структура не като някакъв абстрактен проблем, а като емпирически проблем в световната история. В този смисъл цялата социология образно казано, е историческа социология, тъй като тя е неизбежно ангажирана с проучване на промените, процесите и развитието на обществото.

ЛИТЕРАТУРА

- Агънски, Н. *Социология (Наука за развитие на обществото)*. София, 1948.
- Аристотел. „Политика“. В: изб. *Произведения* т. 4. Москва, 1983.
- Бузов, В. *Светът на нормите*. В. Търново: „Одри“, 2006.
- Валлерстайн, И. *Микросистемни анализ*. София, 1988.
- Даскалов, Р. *Въведение в социологията на Макс Вебер*. София, 1992.
- Еко, У. *Махалото на Фуко*. София, 2007.
- Енгелс, Ф. *Произход на частната собственост и държавата*. София, 1884, 1891.
- Енциклопедичен речник по социология*. София, 1986.
- Ирибаджаков, Н. *Социологическа мисъл на Древния свят*, т. I и II. София. 1978, 1981.
- История на Древния Рим*. София, 1975.
- Лафарг, Пол. *Избрано*. София, 1979.
- Шпенглер, О. *Залезът на Запада*, т. I. София, 1995.
- Kalberg, S. *Max Webers Comparative-historical Sociology*. Cambridge Polity Press, 1994.
- Weber, M. “Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus”. In *Weber: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, I. UTB 1-206, Tübingen, 1988.

HISTORICAL SOCIOLOGY – TRADITION AND MODERNITY

Summary

Historical Sociology is a branch of knowledge both long-standing and novel. Long-standing as the first steps in its research and understanding were made about a century ago, novel as we now see an effort to establish it as a discipline of study. Central to the subject is identifying the differences and similarities between history and sociology. A number of authors have expressed the opinion that historical determinants should represent the focal point of research, others assign an instrumental role to sociology, and some choose to focus on purely sociological topics of interest. Giving an answer to the resulting questions would require an in-depth look into a number of founding theoretical aspects of Historical Sociology.

Key words: history, historysm, time, historical sociology, sociology.